

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Н.Ю. Буга, кандидат економічних наук
Первомайський політехнічний інститут

У статті проаналізовано стан аграрного сектора економіки України, зокрема: встановлено соціально-економічні тенденції, визначено рівень забезпечення технічними та трудовими ресурсами, досліджено стан наукової, інноваційно-інвестиційної діяльності, здійснено розподіл регіонів України за показником валової продукції сільського господарства. У результаті дослідження виявлено та згруповано проблеми аграрного сектора на національному, регіональному та мікрорівні.

Ключові слова: аграрний сектор, сільське господарство, сучасний стан, проблеми, розвиток.

Постановка проблеми. Сільське господарство сучасної цивілізації пройшло неймовірно складний шлях становлення і розвитку. За час переходу до індустріального укладу сільське господарство набуло характеристик провідних промислових секторів економіки. Завдяки досягненням машинобудування, хімії, біології відбулися якісні зміни щодо вирішення продовольчої проблеми, зокрема, значно зросла врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин. Проте, у результаті глобальних змін клімату, виснаження екологічної системи, скорочення природних ресурсів, придатних для ефективного ведення сільськогосподарської діяльності, питання розвитку аграрного сектора набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку аграрного сектора та національної продовольчої безпеки здійснюється на науковому та державному рівнях. Зокрема, в працях М.В. Зубця, П.Т. Саблука [1], Б.Й. Пасхавера, О.В. Шубравської, Л.В. Молдован [2], М.А. Хвесика [3] розглянуто проблеми та перспективи сталого розвитку агропромислового сектора економіки України.

Разом з тим існує необхідність постійного спостереження за станом та тенденціями розвитку з метою виявлення та вирішення проблем галузі.

Мета дослідження. Метою статті є відображення реального стану та визначення проблем розвитку аграрного сектора Української економіки в складних та динамічних умовах зовнішнього середовища.

Основні результати досліджень. Розпочата на початку 90-х років реформа колгоспної системи обумовила перерозподіл земель між сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими господарствами та власними підсобними господарствами, що призвело до скорочення сільськогосподарських угідь на 467 тис. га. За даними земельного обліку, загальна площа сільськогосподарських угідь на початок 2013 р. становила 41,5 млн га (69% території України), з яких 32,5 млн га – площа ріллі. Площа сільськогосподарських угідь, що припадає на сільськогосподарські підприємства складає 49,8%, на громадян – 38,1%, на землі запасу та землі, не надані у власність і постійне користування – 10,6%, на інших користувачів – 1,5% [4].

Земля, природні умови, відповідні економічні відносини, реалізація аграрних технологій (зрошення, знищення бур'янів, внесення поживних речовин, розпушування ґрунту, боротьби зі шкідниками і хворобами рослин і тварин) забезпечують отримання необхідної сільськогосподарської продукції. Так, сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) від реалізації власно виробленої аграрної продукції у 2012 р. отримано 143,5 млрд грн, що на 25% більше, ніж у 2011 р., у т.ч.: від реалізації продукції рослинництва – 104,0 млрд грн (на 30% більше, ніж у попередньому році); від реалізації продукції тваринництва – 39,5 млрд грн (на 15% більше ніж в попередньому році). Значний приріст обсягу реалізації продукції рослинництва підвищив їх частку у загальній вартості реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами до 72,5% у 2012 р. (проти 70% у 2011 р.) [5]. Аналіз результативності галузі тваринництва дозволяє зробити висновок про те, що до 1998 р. тенденція скорочення обсягів виробництва по цій галузі в цілому відповідає тенденції скорочення поголів'я, і лише з 1999 р. у зв'язку із зростанням продуктивності худоби темпи падіння виробництва сповільнилися, навіть при скороченні поголів'я.

Протягом досліджуваного періоду змінювалася частка ВДВ сільського господарства у макроекономічних показниках. Якщо у 2001 році вона складала 16,3 %, то у 2012 р. частка ВДВ сільського господарства становить 9,2 %, що менше на 0,7 % у порівнянні з минулим роком [5].

Щодо результативності діяльності аграрного сектора, то кількість збиткових підприємств у 1990 р. становила лише 0,4 %. Державна банківська система надавала кредити під 2-3 % річних, що дозволяло реалізовувати довготривалі та широко-масштабні проекти. На сьогодні кількість збиткових підприємств складає 21,4 %. Рівень рентабельності всієї діяльності зменшився до 16,2 %, рівень рентабельності операційної діяльності – до 22,5 % [5].

Для виробництва продукції сільськогосподарські підприємства мають бути забезпечені необхідною кількістю відповідних засобів виробництва і насамперед – засобами праці. З 1991 року по 2012 рік у сільськогосподарських підприємствах кількість тракторів, що задіяні у виробництві продукції зменшилася у 3,3 рази, зернозбиральних комбайнів – у 3,2 рази, при цьому їх потужність значно не збільшилася. Але протягом останніх років сільськогосподарські підприємства збільшують закупівлю нової техніки, у тому числі з більшою потужністю, переважно – іноземних фірм-виробників.

Одним із важливих факторів агропромислового виробництва є забезпеченість трудовими ресурсами. Зайнятих у сільській місцевості налічується майже 6,371 млн осіб, з них: у сільському господарстві, мисливстві, рибальстві та рибництві зайнято 575,8 тис. осіб, решта – працюють в інших сферах економічної діяльності [6]. Ефективність використання трудових ресурсів переважно залежить від рівня мотивації робітників. Рівень оплати праці в сільському господарстві на 33% нижчий від середнього по економіці України.

Скорочення сільськогосподарського виробництва і падіння життєвого рівня призводить до того, що значна частина працездатного населення витісняється з сільськогосподарських підприємств, посилюються безробіття і міграційні процеси. За межею бідності перебувають 19,7% сільських домогосподарств,

частка селян із доходами, нижчими середнього рівня, досягла 58,8 % [7]. Все це призводить до суттєвого погіршення демографічної ситуації на селі.

Важливою складовою прискорення розвитку аграрного сектора України є наукова та інноваційна діяльність, які мають свої специфічні риси. В Україні нараховується найбільше сільськогосподарських організацій серед інших галузей, які виконують наукові та науково-технічні роботи (151 одиниця), спостерігаються позитивні тенденції фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт. Проте вважається незадовільним процес комерціалізації розробок та зацікавленість сільгоспвиробників у них. Зокрема, кількість підприємств, які використовували передові технології у 2012 році склала 8 одиниць [5].

У ринкових умовах господарювання для підприємств аграрного сектора економіки України однією з головних проблем є залучення інвестиційних ресурсів. Останніми роками після тривалого спаду інвестиційні процеси в сільському господарстві активізувалися. Зокрема, у 2004 – 2008 роках обсяги інвестицій в основний капітал зростали щорічно в середньому на 80,4%, стабільно перевищуючи середні темпи по економіці в цілому. Подібна ситуація зі залученням зовнішніх інвестицій, обсяги яких також щорічно збільшуються. Проте, в 2012 році капітальні інвестиції в сільське господарство зросли лише на 14%, а прямі іноземні інвестиції – на 0,7% [5]. Не зважаючи на зростання інвестиційної привабливості країни та ведення бізнесу, про що свідчить рейтинг Світового банку, на думку експертів, інвестування в аграрний сектор є досить ризикованим, особливо проблематичними є захист інвесторів, сплата податків, ведення міжнародної торгівлі, до того ж нарощування інвестиційних процесів поки що не в змозі забезпечити адекватну стабільну віддачу від інвестицій.

За рівнем розвитку сільського господарства регіони України дуже неоднорідні. У 2011 році найменший показник валової продукції сільського господарства спостерігається в Закарпатській області (4045 млн грн), найбільший – у Вінницькій області (15065 млн грн), що майже в 3,7 разів більше. У 2012 році най-

менший показник валової продукції сільського господарства так і залишився в Закарпатській області (4207 млн грн), а найбільший – в Київській – 14791 млн грн, інтервал розмаху зменшився до 3,5 разів. Переважна більшість регіонів виробляють сільгосппродукцію в діапазоні від 6900 млн грн до 9600 млн грн. За рівнем розвитку сільського господарства всі регіони України нами були поділені на 3 групи (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл регіонів України за показником валової продукції сільського господарства

Група	Діапазон розподілу, млн грн		Найменування регіонів	
	2011 р.	2012 р.	2011 р.	2012 р.
1 група (нижче середнього значення на 10%)	4045-8413	4207-8037	Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Луганська, Житомирська, Тернопільська, Сумська, АР Крим, Миколаївська, Львівська	Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Луганська, Житомирська, Тернопільська, АР Крим, Миколаївська, Запорізька
2 група (валова продукція має середні значення +/- 10%)	8414-10283	8038-9823	Чернігівська, Запорізька, Хмельницька, Херсонська, Одеська	Сумська, Одеська, Херсонська, Львівська, Кіровоградська, Чернігівська,
3 група (валова продукція вище середнього значення на 10%)	10284-15065	9834-14492	Кіровоградська, Донецька, Харківська, Київська, Дніпропетровська, Черкаська, Полтавська, Вінницька	Донецька, Хмельницька, Дніпропетровська, Харківська, Полтавська, Черкаська, Вінницька, Київська

Частка першої групи у 2012 році складає 31,1%, другої – 23%. На частку третьої групи, найбільш розвиненої з точки зору сільського господарства, припадає 8 областей і 45,9% у загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства. Внесок першої групи у виробництво продукції рослинництва складає – 29,1%, другої групи – 25,1%, решта (45,8%) припадає на регіони третьої групи. Майже такою ж є частка третьої групи (45,9%) у загальному обсязі виробництва продукції тваринництва, на відміну від першої та третьої групи (35, 19,1% відповідно).

Регіональні відмінності в розвитку аграрного сектора обумовлені як відмінностями природно-кліматичних умов, так і особливостями економічного характеру. Райони, що наближені до великих міст мають в порівнянні з периферійними районами кращу фондоозброєність, забезпеченість трудовими ресурсами, кращу соціальну інфраструктуру, а отже, кращу продуктивність і прибутковість. Периферійні ж райони є непривабливими для інвесторів, що знижує ефективність аграрного сектора економіки регіону в цілому.

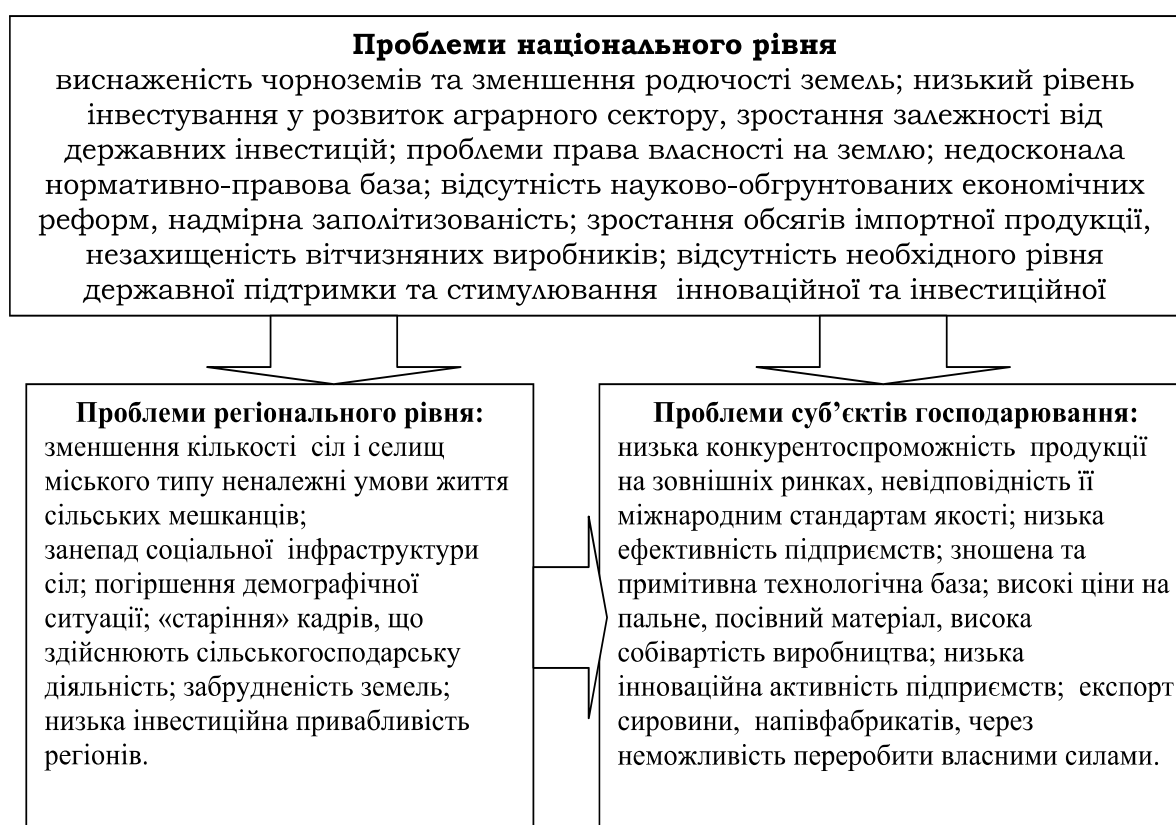

Рис.1. Проблеми аграрного сектора

Проблеми аграрного сектора, виявлені у процесі дослідження й визначено за допомогою опитування керівників суб'єктів господарювання та власників сільськогосподарських підприємств, відображено на рис.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження сучасного стану аграрного сектора економіки України вказують на існування проблем, які потребують негайного вирішення, а саме: формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва продукції на основі

інтеграційних процесів, що забезпечить встановлення прямих зв'язків між учасниками, усунення посередницьких ланок, скорочення витрат та збільшення прибутку, забезпечення фінансової сталості учасників інтеграційної системи; диверсифікації сільськогосподарського виробництва шляхом розвитку промисловості та переробки; покращення соціальної сфери села, підвищення зайнятості та доходів населення; створення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі; підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції в контексті еко- та біорозвитку.

Список використаних джерел:

1. Зубець М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. — 1000 с.
2. Пасхавер Б.Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдован. — НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. — К., 2009. — 432 с.,
3. Хвесик М.А. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку / А.М. Хвесик, А.С. Лисецький. — К. : РВПС України НАН України, 2009. — 216 с.
4. Сільське господарство України у 2012 р. [Електронний ресурс] : аналітична доповідь — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/sg/dop/dsg_2012.zip.
5. Сільське господарство України 2012 рік [Електронний ресурс] : статистичний збірник. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
6. Праця України у 2012 році [Електронний ресурс] : статистичний збірник. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
7. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році [Електронний ресурс] : статистичний збірник. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

Н.Ю. Буга. Состояние и проблемы аграрного сектора экономики Украины в современных условиях.

В статье проанализировано состояние аграрного сектора экономики Украины в разрезе социально-экономических тенденций, обеспечения техническими и трудовыми ресурсами, научной, инновационно-инвестиционной деятельности, регионального развития. Выявлены и сгруппированы проблемы аграрного сектора на государственном, региональном и предпринимательском уровнях.

Buga N. Situation and problems of Ukrainian agricultural sector of Ukraine today.

The article analyzes the state of the agricultural sector of Ukraine from the point of view of social and economic trends, providing technical and human resources, scientifically, innovation and investment activities, regional development. The problems of the agricultural sector at state, regional and enterprise levels are identified and grouped.